Gereformeerde katholiciteit

Over eigenheid, gemeenschap en de roeping van de kerk

Rapport aan de generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken

Deputaatschap eenheid van gereformeerde belijders
Juli 2026

Inhoud

Voorwoord 3
Gebed 4
Belijden
1. De kerk als geloofsbelijdenis 5
2. Gereformeerde katholiciteit 6
3. Grenzen aan eenheid 7
Geschiedenis
4. De Afscheiding (1834) en het ontstaan van de CGK (1892) 9
5. Verlangen naar eenheid (geschiedenis DEGB, SWO, GB) 11
Actualiteit
6. De huidige crisis: een ecclesiologische crisis 13
7. Kerkelijke gemeenschap hernieuwd gestalte geven 15
8. Noodzaak van verzoening 18
9. Katholiciteit als geestelijke oefening 20
Gebruikte bronnen 22

Voorwoord

Voor u ligt het rapport van Deputaatschap eenheid onder de titel ‘Gereformeerde katholiciteit. Over eigenheid, gemeenschap en de roeping van de kerk’. Het rapport is opgesteld mede naar aanleiding van het verzoek van Deputaten vertegenwoordiging om reeds in de eerste fase van de generale synode een inhoudelijke bijdrage te leveren aan de bezinning op het wezen en de grenzen van de kerk. Het taakgebied van het deputaatschap ligt vooral in het zoeken van eenheid met andere kerken in ons land. De binnenkerkelijke eenheid is niet direct haar opdracht. Tegelijkertijd raakt de binnenkerkelijke verdeeldheid haar taak heel sterk. De afgelopen jaren heeft het deputaatschap zich intensief beziggehouden met de verhouding tot andere gereformeerde kerken, in het bijzonder ook met de Protestantse Kerk in Nederland en daarbinnen de Gereformeerde Bond. Daarbij komen ook verschillende ecclesiologische vragen om de hoek kijken. Vanuit die achtergrond hebben we positief gereageerd op de vraag van dep. Vertegenwoordiging. Een belangrijke vraag is of (en hoe) een breder perspectief op de kerk ons als CGK kan helpen een weg te vinden uit de huidige crisis. Daarmee heeft het rapport nadrukkelijk de CGK in haar volle breedte op het oog.

Ons rapport begint met de belijdenis omtrent de kerk. We sluiten daarbij dankbaar aan bij het rapport ‘Zoek eerst het Koninkrijk van God’- een weg terug uit de impasse’. Voortbouwend hierop reflecteren we op het begrip katholiciteit en hoe dit functioneert in onze kerken. Eenheid is niet onbepaald, het gaat om eenheid in Christus en die raakt direct aan het belijden en de vraag waar grenzen aan eenheid liggen.

In het tweede deel willen we historische lijnen trekken vanuit 1834 en 1892. Hoe zijn we als CGK ontstaan en welke ecclesiologische gedachten speelden daar een rol. Ook gaan we in op de inspanningen over de afgelopen decennia in het zoeken van eenheid binnen het geheel van gereformeerde kerken. Daarbij komt ook de plaats van de samenwerkingsgemeenten aan de orde.

In het derde deel proberen we lijnen naar de actuele situatie te trekken en onderzoeken we hoe een breder perspectief op de kerk kan helpen de huidige crisis te boven te komen.
Vanuit de belijdenis van de kerk weten we dat de kerk niet van ons is, maar van Christus. Dat betekent dat de kerk niet maakbaar is en ook niet gered wordt met rapporten of beleidsplannen. De belijdenis van schuld en het gebed tot God zoals o.a. verwoord in Psalm 80 mag ons brengen tot ootmoed en voorzichtigheid. Tegelijkertijd roept de bezinning die in dit rapport is weergegeven tot een voortdurende inspanning om tot het uiterste te gaan om de fragmentering van de kerk in deze tijd te stoppen.

Gebed[1]

1. O grote God die liefde zijt,
   Vader van ons leven,
   vervul ons hart, dat wij altijd
   ons aan uw liefde geven.
   Laat ons het zout der aarde zijn,
   het licht der wereld, klaar en rein.
   Laat ons uw woord bewaren,
   uw waarheid openbaren.

2. Maak ons volbrengers van dat woord,
   getuigen van uw vrede,
   dan gaat wie aarzelt met ons voort,
   wie afdwaalt met ons mede.
   Laat ons getrouw de weg begaan
   tot allen die ons verre staan
   en laat ons zonder vrezen
   de minste willen wezen.

3. Leer ons het goddelijk beleid
   der liefde te beamen,
   opdat wij niet door onze strijd
   uw goede trouw beschamen.
   Leg ons de woorden in de mond
   die weer herstellen uw verbond.
   Spreek zelf door onze daden
   van vrede en genade.

4. Wij danken U, o liefde groot,
   dat Christus is gekomen.
   Wij hebben in zijn stervensnood
   uw diepste woord vernomen.
   Nog klinkt dat woord; het spreekt met macht
   en het wordt overal volbracht
   waar liefde wordt gegeven,
   wij uit uw liefde leven.

[1] Tekst J.Wit, ISK – Lvdk 481

1. De kerk als geloofsbelijdenis

In navolging van het rapport ‘Zoek eerst het Koninkrijk van God’, willen we de kerk allereerst belijdend verstaan. De kerk is geen menselijke vereniging die zichzelf organiseert, maar zij is eigendom van de drie-enige God. Zij is door de Vader verkoren, door de Zoon verlost en wordt door de Heilige Geest vergaderd, beschermd en onderhouden.
Wanneer de kerk haar geloof belijdt, belijdt zij daarom niet allereerst zichzelf, maar het werk van de drie-enige God. In de Apostolische Geloofsbelijdenis volgt de belijdenis van de kerk onmiddellijk op het geloof in de Heilige Geest. Daarmee wordt uitgesproken dat de kerk haar oorsprong niet vindt in menselijke organisatie, geestverwantschap of gezamenlijke overtuigingen, maar in het werk van de Geest, die mensen door Woord en evangelie met Christus verenigt. De kerk is vóór alles een geloofsartikel. Zij is niet een vereniging die mensen oprichten, maar het lichaam waarvan Christus Zelf het Hoofd is.

De Heidelbergse Catechismus sluit daarbij aan wanneer zij niet vraagt wat de kerk is, maar wat wij van de heilige, algemene christelijke kerk geloven. Het antwoord richt de aandacht geheel op het werk van de Zoon van God, die Zich uit het hele menselijke geslacht een gemeente vergadert, beschermt en onderhoudt. Daarmee wordt opnieuw duidelijk dat de kerk niet primair een sociologische of institutionele werkelijkheid is, maar een geloofswerkelijkheid, die alleen vanuit Gods genadig handelen kan worden verstaan.
De Nederlandse Geloofsbelijdenis werkt dit verder uit. Artikel 27 begint niet bij plaatselijke gemeenten of kerkverbanden, maar bij de belijdenis dat er één katholieke of algemene kerk is, die Christus van het begin van de wereld tot het einde toe vergadert, beschermt en onderhoudt. Deze kerk is verspreid over de gehele wereld en door alle tijden heen, maar wordt samengehouden door één Geest en één geloof. Haar eenheid is daarom geen menselijke prestatie, maar behoort tot haar wezen, omdat zij haar oorsprong vindt in Christus Zelf.
Op deze belijdenis volgt onmiddellijk de roeping van artikel 28. Wie de ene kerk belijdt, wordt geroepen zich bij haar te voegen en haar gemeenschap te zoeken. De kerk is niet slechts een onzichtbare werkelijkheid die persoonlijk wordt geloofd, maar een concrete gemeenschap waarin Christus Zijn heil doet uitdelen door Zijn Geest en door de bediening van Woord en sacrament en door de dienst van de ambten. Kerkelijke gemeenschap is daarom geen vrijblijvende keuze, maar behoort wezenlijk tot het christelijke leven. Gelovigen worden niet opgeroepen een kerk te vormen naar eigen inzicht, maar zich te voegen bij de kerk die Christus Zelf door Zijn Woord en Geest vergadert.

Daarmee wordt een fundamenteel uitgangspunt gegeven voor iedere ecclesiologische bezinning. De kerk is één voordat zij vele is. Historische kerkverbanden, plaatselijke gemeenten en kerkelijke tradities zijn geen uitgangspunt van de ecclesiologie, maar historische gestalten waarin de ene kerk van Christus zich openbaart. Zij ontlenen hun betekenis niet aan zichzelf, maar aan hun deelname aan het leven van het ene lichaam van Christus.
Dat er ook veelheid is in de eenheid is vanaf het begin geweest. Die veelheid heeft meerdere kanten. Zij betekent allereerst verscheidenheid van plaats en tijd, van gaven en van culturele kleur. Daarmee is er sprake van veelkleurigheid van de ene kerk. Maar naast dit positieve aspect is er ook vanaf het begin veelheid die een negatief karakter draagt. De veelheid van kerken en kerkverbanden behoort niet tot het wezen van de kerk, maar tot de gebrokenheid van haar geschiedenis. Zij is een werkelijkheid die om voortdurende bezinning, schuldbesef en gebed vraagt. Wie de ene katholieke kerk belijdt, kan zich daarom nooit zonder pijn neerleggen bij de blijvende verdeeldheid van de kerk van Christus.

Kerkverbanden moeten tegen deze achtergrond worden verstaan. Zij zijn geen zelfstandige verschijningsvormen van de kerk naast elkaar, maar historische gestalten waarin kerken, onder de omstandigheden van de geschiedenis, gestalte proberen te geven aan de gemeenschap waartoe Christus hen roept. Juist daarom mogen zij niet worden losgemaakt van de vraag naar de zichtbare eenheid van de kerk. Een kerkverband ontleent zijn betekenis niet aan zichzelf, maar aan de wijze waarop het dienstbaar is aan de opbouw van de ene kerk van Christus. Deze spanning loopt als een rode draad door de geschiedenis van de gereformeerde kerken in Nederland en stempelt ook de geschiedenis van de Christelijke Gereformeerde Kerken. In de lijn van 1834 en 1892 zijn waardevolle zaken aan te wijzen. Tegelijkertijd is die ontwikkeling er een van gescheiden optrekken van wat wezenlijk bijeen hoort.
In ons rapport willen we dieper ingaan op het algemene, katholieke karakter van de kerk en bezien hoe dat zich verhoudt tot onze eigen kerkelijke geschiedenis en welke lessen we daaruit kunnen trekken.

2. Gereformeerde katholiciteit

In het vorige hoofdstuk hebben wij gezien dat de kerk allereerst een geloofsartikel is. Wij belijden één, algemene, christelijke kerk, de gemeenschap van de heiligen. In dit hoofdstuk willen we dieper ingaan op dat ‘katholieke’ of ‘algemene’ karakter. Wat betekent dat voor ons kerkzijn en hoe verhoudt het zich tot onze kerkelijke verdeeldheid? Schrotenboer merkt in de bundel ‘Catholicity and secession’, op dat gereformeerde kerken gekenmerkt worden door een eenparig belijden van de katholiciteit van de kerk, zelfs in de naam van ‘formulieren van enigheid’, terwijl zij anderzijds verscheurd worden door een praktijk en geest van afscheiding. Katholiciteit verwijst naar de universaliteit van de kerk: zij omvat alle tijden, alle plaatsen en allen die door Christus worden vergaderd. Zij is niet gebonden aan één volk, één cultuur of één historische kerkelijke vorm.
Deze katholiciteit heeft twee onlosmakelijk verbonden dimensies. In de eerste plaats betekent zij eenheid. De kerk is één lichaam, omdat zij één Heere, één geloof en één doop kent. Die eenheid berust niet op menselijke overeenstemming, maar op de gemeenschap met Christus Zelf. In de tweede plaats betekent katholiciteit rijkdom. Christus vergadert Zijn kerk niet in één cultuur, één spiritualiteit of één historische traditie. De kerk leeft in verschillende tijden en omstandigheden en ontvangt van de Heilige Geest een veelheid aan gaven. Paulus verbindt in Efeze 4 de belijdenis van één lichaam direct met de verscheidenheid van de gaven die Christus aan Zijn gemeente schenkt. De veelkleurigheid van de kerk is daarom geen bedreiging van haar eenheid, maar behoort tot haar wezen.
Juist daarom bewaart deze belijdenis de kerk voor twee tegengestelde gevaren. Enerzijds bewaart zij voor relativisme. Katholiciteit betekent niet dat waarheid ondergeschikt wordt gemaakt aan eenheid. De kerk leeft uit het ene evangelie en wordt samengehouden door hetzelfde geloof. Waar het hart van het evangelie wordt prijsgegeven, wordt ook de gemeenschap van de kerk aangetast. Anderzijds bewaart zij voor kerkelijk particularisme. Geen enkele plaatselijke gemeente, geen enkel kerkverband en geen enkele geestelijke traditie mag zichzelf vereenzelvigen met de volheid van de kerk van Christus. Ieder vertoont slechts een deel van de rijkdom waarmee Christus Zijn lichaam bouwt. Daarom leert de kerk Christus juist kennen ‘met alle heiligen’. De volheid van Zijn genade wordt zichtbaar in de gemeenschap van heel Zijn kerk.
Daarmee krijgt ook de omgang met verschillen een ander karakter. De geschiedenis van de kerk laat zien dat verschillen in spiritualiteit, liturgie, kerkelijke cultuur of theologische accenten soms zijn uitgegroeid tot blijvende scheidingen, terwijl zij wellicht ook binnen één kerkelijke

gemeenschap gedragen hadden kunnen worden. Dat vraagt om geestelijk onderscheidingsvermogen. De kerk zal steeds opnieuw moeten onderscheiden welke verschillen de gemeenschap in Christus werkelijk verbreken en welke verschillen juist binnen die gemeenschap gedragen kunnen worden. Dat brengt ons op de vraag naar de verhouding van waarheid en eenheid, of – anders geformuleerd – die naar de grenzen van eenheid.

3. Grenzen aan eenheid

De belijdenis van de ene, heilige, algemene en apostolische Kerk roept onvermijdelijk de vraag op of aan de kerkelijke eenheid ook grenzen zijn. Als de eenheid van de kerk een gave van Christus is, kan zij niet vrijblijvend worden prijsgegeven. Tegelijk leert de Schrift dat de kerk geroepen is de waarheid vast te houden. De geschiedenis van de kerk laat zien dat juist de verhouding tussen waarheid en eenheid aanleiding is geweest tot vele kerkelijke scheuringen. Daarom moet zorgvuldig worden onderscheiden wanneer verschillen binnen de gemeenschap van de kerk gedragen kunnen worden en wanneer zij zo fundamenteel zijn dat de gemeenschap niet langer kan worden voortgezet.

De eenheid als uitgangspunt

De gereformeerde belijdenis begint niet bij de vraag wanneer scheiding geoorloofd is, maar bij de belijdenis van de ene katholieke kerk. Artikel 27 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis spreekt over één kerk die Christus van het begin van de wereld tot het einde vergadert, beschermt en onderhoudt. Vervolgens roept artikel 28 iedere gelovige op zich bij deze kerk te voegen en haar eenheid te bewaren. Daarmee is de kerkelijke eenheid geen menselijke afspraak, maar een goddelijke werkelijkheid waaraan gelovigen gehoorzaam behoren te zijn. Juist daarom mag de vraag naar de grenzen van de eenheid nooit het begin vormen. Zij komt pas aan de orde nadat alles is gedaan om de gemeenschap te bewaren. De kerk leeft immers uit de overtuiging dat Christus niet meerdere lichamen heeft, maar één lichaam waarvan Hijzelf het Hoofd is. Kerkelijke verdeeldheid staat daarom altijd onder het oordeel van het evangelie en vraagt om voortdurende zelfbeproeving.

Waarheid en eenheid horen bijeen

De eenheid van de kerk is echter geen eenheid ten koste van de waarheid. Evenmin mag de waarheid worden verdedigd op een wijze die de eenheid lichtvaardig verbreekt. In de gereformeerde traditie zijn waarheid en eenheid nooit als tegengestelden bedoeld. Integendeel, de algemene, katholieke kerk is juist de gemeenschap waarin de waarheid van het evangelie wordt beleden. Daarbij is echter onderscheid nodig tussen de waarheid van Gods Woord en ons verstaan daarvan. Gods Woord is onfeilbaar; ons inzicht blijft beperkt en vraagt steeds om hervorming. Deze erkenning schept ruimte voor ootmoed. Niet iedere exegetische of confessionele discussie betekent dat de waarheid zelf op het spel staat. De Schrift leert ons de kerk immers niet als afzonderlijke individuen verstaan, maar als gemeenschap van de heiligen, luisterend naar de stemmen van de kerk van alle tijden en plaatsen.

Daarom zullen verschillen in inzicht niet zomaar mogen leiden tot kerkelijke verwijdering. Integendeel, zij vragen om geduldig luisteren, wederzijdse correctie en geestelijke onderscheiding. De geschiedenis laat zien dat kerken vaak te vroeg de conclusie hebben getrokken dat verdere gemeenschap onmogelijk was, terwijl de ruimte voor gezamenlijk luisteren naar de Schrift nog niet was uitgeput. Tegelijk ligt vanwege de zonde een gebruik van de Bijbel op de loer dat haar kruisgestalte negeert en zich aan omringende cultuur assimileert. Een gesprek over keuzes

die gemeenten maken wordt gewaarborgd door wat artikel 41 van de kerkorde vraagt: kerken in een regio / classis komen bij elkaar en helpen én vermanen elkaar waar nodig. Ook op de generale synode blijft gesprek over gehoorzaamheid aan de Schrift nodig, juist als gemeenten niet kunnen leven met kerkelijk genomen besluiten.

De betekenis van de kenmerken van de ware kerk

Juist op dit punt verdient de uitleg van de artikelen 27-29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis bijzondere aandacht. Deze artikelen zijn niet opgesteld om een voortdurend recht op kerkelijke afscheiding te legitimeren. Hun oorspronkelijke bedoeling was de kerk op te roepen zich voortdurend te laten hervormen naar het Woord van God en zich te onderscheiden van dwaling en sektarisme. De kenmerken van de ware kerk functioneren daarom allereerst positief. Zij wijzen de weg waarlangs de kerk trouw blijft aan haar Heere: de zuivere verkondiging van het evangelie, de rechte bediening van de sacramenten en de oefening van de christelijke tucht. Zij vormen geen checklist waarmee afzonderlijke kerken elkaar voortdurend kunnen beoordelen of veroordelen.

Wanneer deze kenmerken worden losgemaakt van hun oorspronkelijke bedoeling, ontstaat gemakkelijk een perfectionistische kerkopvatting. Dan wordt iedere onvolkomenheid aanleiding om de gemeenschap te verbreken. De geschiedenis van de gereformeerde kerken laat zien dat juist dit gebruik van de onderscheiding tussen ware en valse kerk tot een opeenstapeling van scheuringen heeft geleid. Daarmee werd een onderscheiding die bedoeld was om de katholieke kerk te beschermen, een instrument waarmee gereformeerde kerken elkaar gingen bestrijden.

Wanneer wordt de grens bereikt?

Dat betekent niet dat de kerkelijke eenheid grenzeloos is. De Schrift kent situaties waarin gehoorzaamheid aan Christus vraagt om weerstand te bieden aan dwaling. Ook de Nederlandse Geloofsbelijdenis spreekt over de valse kerk. Opvallend is echter hoe terughoudend de gereformeerde traditie oorspronkelijk met deze kwalificatie omgaat. Van een valse kerk is niet reeds sprake wanneer er onvolkomenheden, verkeerde besluiten of een gebrekkige kerkelijke praktijk zijn. De grens wordt pas bereikt wanneer het evangelie zelf wordt onderdrukt, wanneer de prediking van Christus onmogelijk wordt gemaakt, wanneer de sacramenten wezenlijk worden aangetast of wanneer gelovigen die aan het evangelie willen vasthouden systematisch worden vervolgd.

Daarom behoort alles in het werk te worden gesteld om de gemeenschap te bewaren zolang de verkondiging van het evangelie nog mogelijk is en de kerk zich laat aanspreken op de Schrift. Hervorming heeft in de gereformeerde traditie steeds voorrang boven afscheiding. Niet de vorming van een nieuwe kerk is het doel, maar de vernieuwing van de bestaande kerk door haar terug te roepen tot Christus.

Afscheiding als uiterste noodmaatregel

Vanuit dit perspectief kan kerkelijke afscheiding nooit worden verheven tot een beginsel. Zij kan hoogstens een noodmaatregel zijn wanneer alle mogelijkheden tot hervorming zijn uitgeput en de kerk zelf de gemeenschap met het evangelie verbreekt. Zelfs dan blijft de afgescheiden kerk zich bewust dat zij geen voltooide gestalte van de kerk is. Ook zij blijft deel van de ene katholieke kerk en draagt verantwoordelijkheid voor allen die zijn achtergebleven. Waar afscheiding onvermijdelijk blijkt, mag zij daarom nooit gepaard gaan met triomfalisme of de gedachte dat men nu alleen de ware kerk bezit. Zij blijft een pijnlijke uitdrukking van de gebrokenheid van de zichtbare kerk.

Consequenties

Voor de huidige kerkelijke situatie betekent dit dat grote terughoudendheid past bij iedere vorm van kerkelijke verwijdering. De opdracht blijft om elkaar vast te houden, gezamenlijk de Schrift te onderzoeken en elkaar op te roepen tot voortdurende reformatie. Daarmee wordt de eenheid niet absoluut gemaakt. Integendeel, juist de trouw aan Christus bepaalt uiteindelijk de grens van de kerkelijke gemeenschap. Maar die grens wordt pas zichtbaar wanneer het evangelie zelf wezenlijk wordt prijsgegeven en de weg van hervorming daadwerkelijk is afgesloten. Tot dat moment geldt de roeping om alles in het werk te stellen de eenheid van de Geest te bewaren door de band van de vrede.

De geschiedenis van de gereformeerde kerken leert hoe gemakkelijk de grens te vroeg is getrokken. Juist daarom vraagt de belijdenis van de ene katholieke kerk om voortdurende ootmoed, zelfonderzoek en volharding in de gemeenschap. Wie de ernst van de onderscheiding tussen ware en valse kerk werkelijk verstaat, zal niet sneller maar juist langzamer tot scheiding overgaan. De kracht van deze onderscheiding ligt immers niet in het legitimeren van afscheiding, maar in de oproep om tot het uiterste vast te houden aan de eenheid die Christus aan zijn kerk heeft geschonken.

4. De Afscheiding (1834) en het ontstaan van de Christelijke Gereformeerde Kerken (1892)

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij de kerk benaderd vanuit de belijdenis dat Christus door Zijn Woord en Geest één heilige, katholieke kerk vergadert. Vanuit dat uitgangspunt rijst de vraag hoe de geschiedenis van de Afscheiding van 1834 moet worden verstaan. Die vraag raakt rechtstreeks aan het zelfverstaan van de Christelijke Gereformeerde Kerken. De wijze waarop wij onze oorsprong verstaan, bepaalt immers ook hoe wij vandaag onze plaats binnen de ene kerk van Christus zien.

De Afscheiding was geen poging een nieuwe kerk te stichten. De Afgescheidenen beschouwden zichzelf evenmin als de initiatiefnemers van een nieuw kerkgenootschap naast reeds bestaande kerken. Integendeel, zij handelden vanuit de overtuiging dat Christus slechts één kerk heeft en dat de gelovigen geroepen zijn zich bij die kerk te voegen. Hun handelen was daarom niet gericht op afscheiding als doel op zichzelf, maar op terugkeer tot de gereformeerde belijdenis en de gehoorzaamheid aan Christus als enig Hoofd van de kerk.

Dat blijkt reeds uit de Acte van Afscheiding of Wederkeer van 1834. Daarin wordt niet eenvoudig vastgesteld dat de Nederlandse Hervormde Kerk gebreken vertoont. De aanleiding tot de Afscheiding ligt dieper. De Acte beschrijft hoe de zuivere verkondiging van het evangelie, de rechte bediening van de sacramenten en de uitoefening van de kerkelijke tucht ernstig waren aangetast. Daarmee wordt rechtstreeks aangesloten bij artikel 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, waarin deze drie kenmerken worden genoemd als kenmerken van de ware kerk. Doorslaggevend is echter dat de kerkelijke besturen weigerden hun handelen te laten toetsen aan het Woord van God en in plaats daarvan onderwerping eisten aan menselijke reglementen. Daarmee werd, naar de overtuiging van de afgescheidenen, de heerschappij van Christus over Zijn kerk aangetast.

Vanuit deze overtuiging kwamen de ondertekenaars van de Acte tot de ernstige conclusie dat zij zich overeenkomstig artikel 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis moesten afscheiden van hen die niet van de kerk zijn. Deze uitspraak kan slechts worden verstaan tegen de

achtergrond van hun ecclesiologie. Zij meenden niet dat naast de Hervormde Kerk een tweede gereformeerde kerk kon worden opgericht. Juist omdat Christus slechts één kerk vergadert, meenden zij geroepen te zijn de kerk te blijven waar het Woord van God vrij mocht regeren. De Afscheiding was daarom geen daad van kerkstichting, maar een uit de nood geboren stap die werd verstaan als gehoorzaamheid aan de roeping van Christus om Zijn kerk te bewaren bij Woord en belijdenis.

Daarmee is echter niet alles gezegd. Dezelfde Acte die de noodzaak van de Afscheiding uitspreekt, bevat tevens een opmerkelijke openheid naar allen die door hetzelfde Woord van God worden vergaderd. De ondertekenaars verklaren gemeenschap te willen oefenen met alle ware gereformeerde gelovigen en zich te willen verenigen met iedere vergadering die op Gods onfeilbaar Woord gegrond is. Daarmee wordt zichtbaar dat de Afscheiding vanaf haar ontstaan niet werd gedragen door een sektarische of exclusivistische geest. Integendeel, juist de overtuiging dat Christus één kerk vergadert bracht de afgescheidenen ertoe de gemeenschap te zoeken met allen die door hetzelfde Woord werden geregeerd.

Hier ligt een wezenlijk kenmerk van de ecclesiologie van de Afscheiding. Zij kende een scherp oordeel over ontwikkelingen die naar haar overtuiging het gezag van Christus ondermijnden, maar zij verbond dat oordeel onmiddellijk met een diep verlangen naar zichtbare kerkelijke eenheid. De Afscheiding was geen pleidooi voor blijvende verdeeldheid. Zij verstond zichzelf als een tijdelijke en pijnlijke weg die slechts gerechtvaardigd kon worden zolang de gehoorzaamheid aan Christus daarom vroeg. Daarom bleef ook de mogelijkheid van herstel open. Wanneer de gronden van de Afscheiding zouden wegvallen, zou ook de kerkelijke situatie opnieuw moeten worden beoordeeld[2].

Deze overtuiging heeft het verdere zelfverstaan van de Christelijke Gereformeerde Kerken diepgaand bepaald. Dat blijkt onder meer uit de gebeurtenissen rond de Vereniging van 1892. De christelijk-gereformeerden die niet met deze vereniging meegingen, deden dat niet vanuit afkeer van kerkelijke eenheid. Integendeel, zij meenden juist dat de eenheid van de kerk niet kon worden gezocht zonder overeenstemming over het wezen van de kerk zelf. Volgens hun overtuiging kon de ecclesiologie van de Afscheiding niet zonder meer worden verbonden met de ecclesiologie van de Doleantie, omdat beide een verschillend oordeel uitspraken over de kerkelijke situatie waarin zij waren ontstaan.

De vraag die hen bezighield was daarom niet allereerst organisatorisch, maar ecclesiologisch. Wanneer de Hervormde Kerk werkelijk kerk van Christus was gebleven, hoe kon men haar dan verlaten? En wanneer zij dat niet meer was, hoe kon men haar tegelijkertijd blijven erkennen als de kerk der vaderen? Achter de gebeurtenissen van 1892 ligt daarom een fundamentele bezinning op de eenheid van de kerk. De christelijk-gereformeerden die buiten de vereniging bleven, wilden vasthouden aan het uitgangspunt dat de kerk van Christus uiteindelijk één is en dat verschillende kerkelijke organisaties nooit als een normale of gewenste toestand mogen worden aanvaard.

Juist daarom verdient ook hun kritiek op de gedachte van een positieve pluriformiteit van de kerk aandacht. Binnen de christelijk-gereformeerde traditie is steeds benadrukt dat de veelheid van kerkverbanden geen ideaal is, maar behoort tot de gebrokenheid van de geschiedenis. De eenheid van de kerk is gegeven in Christus en vraagt daarom voortdurend om zichtbare gestalte. Historische verdeeldheid kan nooit worden verheven tot een blijvend beginsel. Zij

[2] Wat hier uit de akte van afscheiding naar voren wordt gehaald, is de theologische kant van het verhaal. Dat er in de afscheiding (en hetzelfde geldt in 1892) van beide kanten maar zeker ook aan afgescheiden kant veel ‘vlees en wereld’ was (om de berijming van het gebed des Heeren te citeren) moet ook genoteerd worden.

vraagt om schuldbelijdenis, om wederzijdse erkenning en om het zoeken van gemeenschap waar de gehoorzaamheid aan Schrift en belijdenis dat mogelijk maakt.
Deze overtuiging sluit nauw aan bij hetgeen wij in de voorgaande hoofdstukken hebben aangeduid als gereformeerde katholiciteit. Katholiciteit betekent immers niet slechts dat de kerk wereldwijd bestaat, maar ook dat zij één lichaam vormt onder haar ene Hoofd, Jezus Christus. Daarom kan geen enkel kerkverband zichzelf vereenzelvigen met de kerk van Christus. Evenmin kan een kerkverband zichzelf als eindpunt van de kerkgeschiedenis beschouwen. Iedere historische gestalte van de kerk staat onder de blijvende roeping zich te laten hervormen door het Woord van God en de gemeenschap te zoeken met allen die hetzelfde evangelie en dezelfde gereformeerde belijdenis delen.
Vanuit dat perspectief krijgt ook de geschiedenis van de Afscheiding een nieuwe actualiteit. De omstandigheden waaronder de Afscheiding plaatsvond verschillen wezenlijk van de huidige situatie. De kerkelijke kaart van Nederland is ingrijpend veranderd. Kerkverbanden hebben zich ontwikkeld, nieuwe verbanden zijn ontstaan en oude tegenstellingen zijn op verschillende plaatsen verminderd of verdwenen. Bovendien herkennen christenen uit verschillende gereformeerde kerken elkaar vandaag vaak als broeders en zusters die gezamenlijk leven uit hetzelfde evangelie en dezelfde belijdenis.
Dat betekent niet dat historische verschillen onbelangrijk zijn geworden. Vragen rond kerkorde, ambt, tucht en de concrete vormgeving van het kerkelijk leven blijven om zorgvuldige beoordeling vragen. Wel moeten we waken dat historische oordelen zonder meer worden overgeplant naar de huidige situatie. In dat licht verstaan wij ook de plaats van de Christelijke Gereformeerde Kerken vandaag. Onze roeping bestaat niet allereerst in het bewaren van een historisch kerkverband als zodanig. Zij bestaat in de trouwe bediening van Woord en sacrament en in het zoeken van de zichtbare gemeenschap met allen die door dezelfde Heere worden vergaderd. Juist daarin zetten wij de intentie van de Afscheiding voort. De Afscheiding was geen beweging weg van de ene, algemene kerk, maar een poging haar te dienen. Daarom kan ook de trouw aan de Afscheiding nooit los worden gemaakt van de blijvende roeping tot kerkelijke eenheid.

5. Verlangen naar eenheid (geschiedenis DEGB, SWO, GB)

Het zoeken naar kerkelijke eenheid behoort al sinds de instelling van Deputaten voor de eenheid van gereformeerde belijders in 1947 tot de blijvende opdracht van de Christelijke Gereformeerde Kerken. De aanleiding vormden verzoeken tot samenspreking vanuit andere gereformeerde kerken kort na de Tweede Wereldoorlog. De synode verstond deze niet slechts als een praktische uitnodiging tot overleg, maar vanuit de roeping tot kerkelijke eenheid gefundeerd in de Acte van Afscheiding, waarin reeds de bereidheid werd uitgesproken gemeenschap te oefenen met allen die op Gods Woord gegrond wilden zijn. Daarnaast werd gewezen op de gezamenlijke verantwoordelijkheid van gereformeerde belijders om in een tijd van toenemende vervreemding van het Evangelie gezamenlijk getuigenis af te leggen van de waarheid van Gods Woord en de gereformeerde belijdenis te bewaren. Daarmee werd het zoeken naar kerkelijke eenheid vanaf het begin verstaan als een kwestie van gehoorzaamheid aan Christus en niet als een primair organisatorisch streven. Deze grondhouding is ook later steeds door de synoden bevestigd, onder meer door uit te spreken dat de kerken geroepen zijn de eenheid te zoeken met allen die zich onder het gezag van Gods Woord en de gereformeerde belijdenis willen stellen.

Deze ecclesiologische overtuiging heeft gedurende de daaropvolgende decennia richting gegeven aan het werk van het deputaatschap. Hoewel de gesprekspartners veranderden en de kerkelijke verhoudingen zich ontwikkelden, bleef de overtuiging bestaan dat de historische verdeeldheid van de gereformeerde gezindte niet als een gegeven mocht worden aanvaard. Dat verlangen kreeg onder meer gestalte in het initiatief tot een Gereformeerd Convent, waar vertegenwoordigers van verschillende kerken elkaar zouden ontmoeten om gezamenlijk te spreken over wat hen verdeeld hield. Hoewel dit initiatief slechts ten dele werd gerealiseerd, leidde het uiteindelijk tot de oprichting van het Contactorgaan van de Gereformeerde Gezindte (COGG). Daarmee werd aangegeven dat kerkelijke eenheid niet begint bij institutionele besluitvorming, maar bij de bereidheid elkaar te ontmoeten, gezamenlijk naar de Schrift te luisteren en de onderlinge verbondenheid te zoeken. Opvallend is dat de Christelijke Gereformeerde Kerken daarbij gedurende lange tijd een initiërende rol hebben vervuld. Ook wanneer de zichtbare resultaten beperkt waren, bleef het uitgangspunt dat het zoeken naar eenheid zelf reeds behoort tot de gehoorzaamheid waartoe Christus zijn kerk roept.
Deze bezinning bleef niet beperkt tot de contacten tussen kerkverbanden, maar kreeg geleidelijk ook een plaatselijke uitwerking. Vanaf de jaren tachtig ontstonden op verschillende plaatsen samenwerkingsgemeenten tussen Christelijke Gereformeerde Kerken en Nederlands Gereformeerde Kerken, later gevolgd door samenwerking met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Deze ontwikkeling werd niet allereerst gedreven door organisatorische of demografische overwegingen, maar door de overtuiging dat gemeenten die elkaar herkenden in Schrift, belijdenis en prediking geroepen zijn die geestelijke verbondenheid ook zichtbaar gestalte te geven. Daarmee vormden de samenwerkingsgemeenten de concrete vrucht van een veel langer proces van bezinning op kerkelijke eenheid. Waar de landelijke gesprekken vaak het karakter droegen van zoeken en verkennen, werd op plaatselijk niveau daadwerkelijk ervaren dat het mogelijk was samen gemeente van Christus te zijn. In die zin kunnen samenwerkingsgemeenten worden beschouwd als pioniers van kerkelijke eenheid: zij brachten in praktijk wat op het niveau van het kerkverband nog onderwerp van gesprek was.
De groei van het aantal samenwerkingsgemeenten maakte tevens duidelijk dat de zoektocht naar kerkelijke eenheid niet uitsluitend een zaak van deputaatschappen en generale synoden is, maar allereerst gestalte krijgt in het leven van de plaatselijke gemeente. Om deze ontwikkeling te begeleiden werd het Deputaten Overleg Eenheid (DOE) ingesteld, waarin vertegenwoordigers van de betrokken kerkverbanden gezamenlijk nadachten over de vormgeving van samenwerkingsgemeenten. Naast het onderlinge overleg kreeg DOE de opdracht de noodzakelijke kerkordelijke en juridische kaders voor deze nieuwe vorm van kerkelijk samenleven te ontwikkelen. Dat leidde onder meer tot de totstandkoming van een model-samenwerkingsovereenkomst, die door de verschillende kerkverbanden werd aanvaard en die samenwerkingsgemeenten een duurzame plaats binnen het gereformeerde kerkrecht gaf. De betekenis van deze ontwikkeling lag echter niet allereerst in de juridische uitwerking, maar in de erkenning dat gemeenten die elkaar als kerken van Christus herkennen, ook ruimte moeten ontvangen om deze gemeenschap daadwerkelijk te beleven. Zo verschoof de bezinning geleidelijk van de vraag hoe kerkverbanden zich tot elkaar verhouden naar de vraag hoe de reeds gegeven eenheid in Christus plaatselijk zichtbaar gestalte kan krijgen. Daarmee vormden de samenwerkingsgemeenten niet alleen een vrucht van het verlangen naar kerkelijke eenheid, maar werden zij ook een stimulans voor de verdere ecclesiologische bezinning op de verhouding tussen plaatselijke gemeente, kerkverband en de ene katholieke kerk van Christus.

De ervaringen met de samenwerkingsgemeenten hadden ook gevolgen voor de bredere contacten van deputaten eenheid. Waar de aandacht aanvankelijk vooral uitging naar de

Nederlands Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, groeide geleidelijk ook het contact met de Protestantse Kerk in Nederland, en in het bijzonder met de Gereformeerde Bond. Daarbij werd steeds sterker ervaren dat er met veel gemeenten en predikanten binnen de Gereformeerde Bond een vergaande herkenning bestond in de prediking, de gereformeerde belijdenis en het verlangen om onder het gezag van de Heilige Schrift kerk te zijn. Tegelijk bleef duidelijk dat de Protestantse Kerk in Nederland als geheel een plurale kerk is, waarin uiteenlopende modaliteiten en opvattingen naast elkaar bestaan. De gesprekken met de Protestantse Kerk in Nederland kregen daarbij in het bijzonder gestalte in de ontmoeting met vertegenwoordigers van het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond. Daarbij is indringend gesproken over de vraag hoe deze geestelijke verbondenheid ook kerkelijk tot uitdrukking zou kunnen komen.

Deze ontwikkeling kreeg in de afgelopen jaren op verschillende manieren vorm. De regeling voor de verhouding tot andere kerken werd herzien (zie bijlage 2 in het rapport van DEGB aan synode 2024), waarbij onderscheid werd gemaakt tussen verschillende vormen van kerkelijke verbondenheid, variërend van contact tot bijzondere betrekkingen en plaatselijke samenwerking. Vervolgens werden voorstellen ontwikkeld om de mogelijkheden voor bijzondere betrekkingen met gemeenten binnen de Protestantse Kerk in Nederland uit te breiden waar sprake is van een duidelijke herkenning in gereformeerde belijden en kerkelijk leven.

Met de Gereformeerde Bond werd ook intensief gesproken over de historische lijnen en de Afscheiding. Dit leidde tot een conceptverwoording in de gezamenlijke verklaring ‘Blijvend verlangen’, waarin werd uitgesproken dat de historische verwijdering tussen de Afgescheiden en de Hervormde traditie niet zonder meer als blijvend gegeven kan worden aanvaard en dat de wederzijdse herkenning vraagt om een hernieuwde bezinning op de wijze waarop kerkelijke gemeenschap zichtbaar kan worden. Daarmee groeide binnen het werk van Deputaten Eenheid de overtuiging dat geestelijke herkenning niet zonder gevolgen kan blijven voor de wijze waarop kerken zich tot elkaar verhouden. Waar gemeenten elkaar herkennen in de gereformeerde belijdenis, dezelfde prediking liefhebben en gezamenlijk willen leven onder het gezag van Gods Woord, ontstaat vanzelf de vraag hoe die verbondenheid ook kerkelijk tot uitdrukking kan komen.

6. De huidige crisis: een ecclesiologische crisis

De spanningen die de afgelopen jaren binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken zijn ontstaan, worden vaak beschreven aan de hand van concrete geschilpunten. Daarbij gaat het om de uitleg van de Schrift, de binding aan de gereformeerde belijdenis, de betekenis van kerkelijke besluiten en de ruimte die plaatselijke gemeenten hebben om daarin eigen afwegingen te maken. Hoewel deze onderwerpen onmiskenbaar van groot gewicht zijn, raken zij uiteindelijk aan een dieper liggende vraag: wat betekent het om kerk van Jezus Christus te zijn?

Juist daarom is terecht opgemerkt dat de huidige situatie niet in de eerste plaats een bestuurlijke of kerkordelijke crisis is, maar een ecclesiologische crisis. Achter de concrete conflicten blijken namelijk verschillende opvattingen schuil te gaan over de aard van de kerk, de betekenis van het kerkverband, de verantwoordelijkheid van plaatselijke gemeenten en de wijze waarop de gemeenschap van de kerk gestalte krijgt. Daarmee staat niet slechts een aantal besluiten ter discussie, maar het gezamenlijke verstaan van het kerk-zijn zelf.

Deze constatering vraagt om grote terughoudendheid in het zoeken naar oplossingen. Wanneer de crisis haar wortels heeft in een verschillend verstaan van de kerk, zullen

organisatorische maatregelen of wijzigingen van kerkordelijke bepalingen op zichzelf geen uitweg bieden. Kerkorde is immers niet de grondslag van de kerk, maar een ordening die dienstbaar behoort te zijn aan de gemeenschap die Christus Zelf door Woord en Geest vergadert. Waar overeenstemming ontbreekt over de ecclesiologische uitgangspunten, zullen ook kerkordelijke oplossingen telkens opnieuw onder spanning komen te staan.

Daarbij komt dat de crisis zich niet beperkt tot inhoudelijke verschillen. Langdurige conflicten hebben ook de onderlinge gemeenschap aangetast. Wederzijds wantrouwen is gegroeid, motieven zijn in twijfel getrokken en de bereidheid om werkelijk naar elkaar te luisteren is afgenomen. Er zijn plaatselijke besluiten genomen die vooruitliepen op de gezamenlijke besluitvorming of breed genomen besluiten werden juist niet uitgevoerd. Daardoor is niet alleen discussie ontstaan over afzonderlijke onderwerpen, maar ook over de wijze waarop kerken gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen voor het leven van het kerkverband. Juist hierin wordt zichtbaar hoe nauw waarheid en gemeenschap met elkaar verbonden zijn.

Vanuit het perspectief van de gereformeerde katholiciteit krijgt deze situatie een bijzondere betekenis. De kerk is niet allereerst een verzameling gelijkgezinden die op grond van overeenstemming samenkomt, maar de gemeenschap die Christus Zelf vergadert. Daarom kan de kerk niet leven uit de overtuiging van afzonderlijke groepen, maar slechts uit de gemeenschap met haar Heere. Die gemeenschap vraagt enerzijds om trouw aan de waarheid van het evangelie, maar anderzijds evenzeer om trouw aan de gemeenschap van de heiligen. Waar één van beide wordt losgemaakt van de ander, wordt het katholieke karakter van de kerk aangetast.

Vanuit deze ecclesiologische diagnose wordt ook begrijpelijk waarom de discussie binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken zich de afgelopen jaren geleidelijk heeft verplaatst van de afzonderlijke geschilpunten naar de vraag of de huidige kerkelijke vorm nog toereikend is. Steeds vaker is publiekelijk de vraag gesteld of de ontstane situatie niet vraagt om een andere wijze waarop kerkelijke gemeenschap gestalte krijgt. Daarbij gaat het niet slechts om praktische oplossingen voor een bestuurlijke impasse, maar om de vraag hoe de eenheid van de kerk bewaard kan blijven wanneer binnen één kerkverband diepgaande verschillen zijn ontstaan.

In de afgelopen jaren zijn verschillende oplossingsrichtingen naar voren gebracht. Sommigen hebben gepleit voor een consequente handhaving van de bestaande kerkordelijke afspraken, vanuit de overtuiging dat de eenheid van het kerkverband slechts behouden kan blijven wanneer gezamenlijk genomen besluiten ook daadwerkelijk worden nageleefd. Anderen hebben juist gezocht naar vormen van gedifferentieerd kerkelijk samenleven, waarin plaatselijke gemeenten meer ruimte krijgen om, binnen gezamenlijk afgesproken kaders, verschillend invulling te geven aan het kerkelijk leven. Weer anderen hebben zich afgevraagd of een meer structurele differentiatie binnen het kerkverband noodzakelijk is, bijvoorbeeld door een andere inrichting van classes of door onderscheiden verbanden binnen één kerkelijke gemeenschap. Ook is voorgesteld om, naar analogie van ontwikkelingen in andere kerkverbanden, vormen van kerkelijke gemeenschap te ontwikkelen waarin een gedeelde confessionele basis wordt gecombineerd met een grotere verscheidenheid in praktijken.

Opvallend is dat deze voorstellen, hoe verschillend ook, één fundamentele vraag gemeenschappelijk hebben. Zij zoeken allen naar een vorm waarin zowel de eenheid van de kerk als de werkelijkheid van de bestaande verschillen serieus worden genomen. Daarmee raken zij onvermijdelijk aan ecclesiologische vragen. Juist daarom lijkt de huidige crisis niet alleen een beproeving, maar ook een uitnodiging tot hernieuwde bezinning op het gereformeerde verstaan van de kerk. De geschiedenis van de Christelijke Gereformeerde Kerken laat zien dat

steeds opnieuw gezocht is naar zichtbare gemeenschap met allen die zich gebonden weten aan Schrift en gereformeerde belijdenis. Tegelijk heeft de gereformeerde traditie altijd benadrukt dat de eenheid van de kerk niet samenvalt met organisatorische uniformiteit. Dat roept de vraag op of de gereformeerde ecclesiologie zelf aanknopingspunten biedt voor een wijze van kerkelijk samenleven waarin confessionele trouw en kerkelijke gemeenschap elkaar niet uitsluiten, maar wederzijds dienen.

Die vraag vormt het uitgangspunt van het volgende hoofdstuk. Daarin willen wij niet beginnen bij een kerkordelijk model, maar bij de ecclesiologische principes die aan ieder model voorafgaan. Pas wanneer duidelijk is wat de kerk naar haar wezen is en waartoe zij geroepen wordt, kan worden beoordeeld welke vormen van kerkelijk samenleven aan dat wezen recht doen.

7. Kerkelijke gemeenschap hernieuwd gestalte geven

De voorgaande hoofdstukken hebben laten zien dat de kerk haar oorsprong vindt in het vergaderende werk van Christus en dat haar katholiciteit behoort tot haar wezen. Tevens is betoogd dat kerkverbanden historische gestalten zijn waarin de gemeenschap van de kerk zichtbaar wordt geoefend en dat de Christelijke Gereformeerde Kerken hun eigen plaats slechts kunnen verstaan binnen de bredere gemeenschap van de ene katholieke kerk. Daarmee dient zich de vraag aan hoe deze ecclesiologische uitgangspunten in de huidige kerkelijke werkelijkheid gestalte kunnen krijgen.

De afgelopen jaren zijn binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken verschillende voorstellen gedaan om de ontstane impasse te doorbreken. Hoewel deze voorstellen sterk uiteenlopen, hebben zij één gemeenschappelijk uitgangspunt: zij erkennen dat de huidige wijze waarop de kerkelijke gemeenschap is georganiseerd onder zware druk staat. De vraag is echter niet allereerst welk organisatorisch model de voorkeur verdient, maar welke vorm van kerkelijk samenleven het meeste recht doet aan het wezen van de kerk zoals dat in de voorgaande hoofdstukken is beschreven.

Daarom moet de bezinning niet beginnen bij de kerkorde, maar bij de ecclesiologie. Kerkorde is immers geen doel in zichzelf, maar een middel waardoor de kerk haar gemeenschap ordent, en wel door de kerkelijke gemeenschap zo vorm te geven dat optimaal ruimte wordt gegeven aan Christus die zelf zijn gemeente regeert door Woord en Geest. Iedere kerkordelijke vorm is historisch bepaald en ontleent haar betekenis aan de wijze waarop zij dienstbaar is aan de gemeenschap die Christus Zelf vergadert. Pas wanneer duidelijk is wat de kerk naar haar wezen is en waartoe zij geroepen wordt, kan worden beoordeeld welke vormen van kerkelijk samenleven werkelijk aan dat wezen beantwoorden.

Juist in dit verband is de vergelijking met de Protestantse Kerk in Nederland leerzaam. Sinds de Kerkorde van 1951 verstaat de Nederlandse Hervormde Kerk, en later ook de Protestantse Kerk in Nederland, zich opnieuw als een belijdende kerk, geregeerd door Woord en belijdenis.[3] Daarmee veranderde de ecclesiologische context waarin de verhouding tot deze kerk moest

[3] Met de Kerkorde van 1951 had de Nederlandse Hervormde Kerk afscheid genomen van het Algemeen Reglement van 1816 en zich opnieuw verstaan als een belijdende kerk, geregeerd door Woord en belijdenis. Daarmee werd een belangrijk bezwaar dat aan de Afscheiding ten grondslag had gelegen weggenomen. Dat betekende niet dat alle vragen waren opgelost. Er bleven wezenlijke verschillen bestaan ten aanzien van de feitelijke binding aan Schrift en belijdenis en de breedte van het kerkelijk leven. Toch was de situatie niet langer dezelfde als die van 1834 of 1892. De vraag is of dit alles binnen de gereformeerde gezindte, waaronder de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Bond, voldoende is onderkend en gewaardeerd. Historische oordelen bleven daardoor soms langer doorwerken dan de veranderde kerkelijke werkelijkheid rechtvaardigde. Juist daarom is een hernieuwde bezinning op de Protestantse Kerk in Nederland van belang.

worden beoordeeld. Hoewel de Protestantse Kerk een aanzienlijk grotere verscheidenheid kent in spiritualiteit, liturgie en theologische overtuigingen dan de Christelijke Gereformeerde Kerken, functioneert zij ondanks blijvende spanningen als één belijdende kerk. Daarmee is niet gezegd dat haar kerkorde of haar wijze van kerk-zijn direct als voorbeeld kan dienen. De historische ontwikkeling, de confessionele basis en de inrichting van het kerkverband verschillen daarvoor te veel. De vergelijking roept echter wel een fundamentele vraag op. Hoe kan een kerkverband met een veel grotere breedte aan overtuigingen zijn gemeenschap bewaren, terwijl binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken een aanzienlijk beperktere breedte van opvattingen heeft geleid tot zo'n enorme crisis?

Het antwoord lijkt niet uitsluitend te liggen in de aard van de verschillen, maar ook in de wijze waarop kerkelijke verantwoordelijkheid wordt verstaan. Binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken wordt een besluit van de generale synode gemakkelijk ervaren als een besluit waarvoor alle gemeenten gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen. Wanneer vervolgens plaatselijke gemeenten een praktijk ontwikkelen die door andere gemeenten als strijdig met Schrift en belijdenis wordt beoordeeld, ontstaat al snel de overtuiging dat het gehele kerkverband daarvoor medeverantwoordelijk is. Daardoor worden plaatselijke verschillen onmiddellijk ervaren als verschillen die de gemeenschap van alle kerken rechtstreeks raken.

Hier ligt wellicht een van de wezenlijke vragen die de huidige crisis aan het licht brengt. Is iedere gemeente inderdaad verantwoordelijk voor iedere concrete plaatselijke praktijk binnen het kerkverband? Of moet onderscheid worden gemaakt tussen de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de belijdenis, de kerkorde en de wezenlijke kenmerken van de kerk enerzijds, en de verantwoordelijkheid voor de concrete inrichting van het plaatselijke kerkelijke leven anderzijds? Een dergelijke onderscheiding doet geen afbreuk aan de onderlinge verbondenheid, maar kan juist helpen scherper te onderscheiden waarop de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het kerkverband zich in de eerste plaats richt.

Deze onderscheiding heeft echter niet alleen betekenis voor de gemeenschap binnen het eigen kerkverband. Zij werpt ook nieuw licht op de verhouding tot andere gereformeerde kerken. Gereformeerde katholiciteit vraagt immers een dubbele beweging. Zij roept de kerken enerzijds op de bestaande gemeenschap binnen het eigen kerkverband niet eerder prijs te geven dan waartoe gehoorzaamheid aan Christus, zoals Hij in de Schrift tot ons komt en in de belijdenis erkend wordt, noodzaakt. Anderzijds roept zij op de gemeenschap met andere kerken waarin dezelfde binding aan Schrift en gereformeerde belijdenis wordt herkend, niet langer uit te stellen dan diezelfde gehoorzaamheid vereist.

Vanuit dat perspectief verdient ook de verhouding tot de Protestantse Kerk in Nederland hernieuwde aandacht. Dat betekent niet dat institutionele vereniging het vooropgezette doel zou moeten zijn of dat de bestaande verschillen worden gebagatelliseerd. Kerkelijke gemeenschap kent verschillende gestalten. Zij kan zichtbaar worden in wederzijdse erkenning, intensieve samenwerking, gezamenlijke opleiding, kanselruil, samenwerkingsgemeenten en andere vormen waarin kerken elkaar daadwerkelijk erkennen als behorend tot de ene kerk van Christus. Juist daarom zou het voor de Christelijke Gereformeerde Kerken een vruchtbare richting kunnen zijn om, naast de bezinning op de inrichting van het eigen kerkverband, ook de relaties met de Protestantse Kerk in Nederland – en in het bijzonder met hen die zich daadwerkelijk gebonden weten aan Schrift en gereformeerde belijdenis – verder te verdiepen. Niet omdat daarmee de eigen identiteit zou verdwijnen, maar juist omdat gereformeerde katholiciteit vraagt dat kerkelijke identiteit niet in afzondering wordt beleefd, maar in de gemeenschap van de ene kerk van Christus.

Daarmee hangt nog een tweede vraag samen. De gereformeerde traditie kent een presbyteriaal-synodale wijze van besluitvorming. Kerkelijke vergaderingen nemen besluiten bij meerderheid van stemmen. Dat beginsel heeft de kerken eeuwenlang gediend en behoort tot de gereformeerde wijze van kerkregering. Tegelijk zijn kerkelijke vergaderingen geen parlementen waarin een meerderheid haar wil aan een minderheid oplegt. Zij zijn vergaderingen van kerken die gezamenlijk zoeken naar de gehoorzaamheid aan Christus.

Daarom vraagt de huidige situatie om hernieuwde bezinning op de besluitvorming. Bij ingrijpende vragen die raken aan het verstaan van Schrift, belijdenis en kerk-zijn kan een rechtsgeldig besluit tegelijkertijd kerkelijk onvoldoende draagvlak hebben. Een meerderheid kan een besluit nemen zonder dat daardoor de gemeenschap werkelijk wordt gediend. De legitimiteit van kerkelijke besluitvorming wordt daarom niet uitsluitend bepaald door de gevolgde procedure, maar evenzeer door de vraag of de kerken gezamenlijk overtuigd raken dat zij hierin de weg van Christus gaan. Kerkelijke gemeenschap wordt uiteindelijk niet gebouwd door een meerderheid van stemmen, maar door een gezamenlijk groeien in gehoorzaamheid aan het Woord van God.

Dit betekent niet dat unanimiteit noodzakelijk zou zijn of dat kerkelijke besluitvorming onmogelijk wordt zodra verschillen blijven bestaan. Wel vraagt het om grote terughoudendheid wanneer besluiten een aanzienlijk deel van de kerken in geweten vervreemden van de gemeenschap. Juist bij vragen die diep ingrijpen in het gezamenlijke verstaan van Schrift, belijdenis en kerk-zijn kan het nodig zijn niet alleen te vragen of een meerderheid is bereikt, maar ook of voldoende geestelijke consensus is gegroeid om een besluit werkelijk door de kerken te laten dragen. Waar die consensus ontbreekt, verdient de vraag hoe de gemeenschap kan worden bewaard voorrang boven de vraag hoe een meerderheid haar gelijk vorm geeft. Dat vraagt niet om besluiteloosheid, maar om het vertrouwen dat de kerk haar eenheid uiteindelijk niet ontleent aan de kracht van haar structuren of aan de uitkomst van een stemming, maar aan haar gezamenlijk luisteren naar Christus, die Zijn kerk door Woord en Geest vergadert.

Vanuit deze overwegingen krijgt ook de gedachte aan een meer gedifferentieerde wijze van kerkelijk samenleven een andere betekenis. Zij is niet in de eerste plaats een pragmatische oplossing voor een bestuurlijke impasse, maar vloeit voort uit de overtuiging dat de gemeenschap van de kerk een gave van Christus is, die niet lichtvaardig mag worden prijsgegeven zolang gemeenten zich gezamenlijk gebonden weten aan de Heilige Schrift, de gereformeerde belijdenis en de wezenlijke kenmerken van de kerk.

Een dergelijke benadering vraagt om een andere wijze van denken over kerkelijke verantwoordelijkheid. Gemeenten blijven gezamenlijk verantwoordelijk voor de bewaring van Schrift en belijdenis, voor de bediening van Woord en sacrament en voor de onderlinge gemeenschap van de kerken. Tegelijk kan de verantwoordelijkheid voor bepaalde plaatselijke keuzes primair worden gedragen door de gemeenten waarin deze keuzes daadwerkelijk gestalte krijgen, onder het opzicht van de daarvoor verantwoordelijke kerkelijke vergaderingen. Daardoor wordt voorkomen dat iedere plaatselijke ontwikkeling onmiddellijk het gehele kerkverband belast, terwijl de gezamenlijke confessionele verantwoordelijkheid behouden blijft.

Een dergelijke onderscheiding vraagt niet om minder, maar juist om meer kerkelijke gemeenschap. Gemeenten blijven elkaar aanspreken, rekenschap geven van hun handelen en gezamenlijk zoeken naar gehoorzaamheid aan Christus. Niet iedere verscheidenheid kan worden gedragen. Waar Schrift en belijdenis daadwerkelijk worden losgelaten of de wezenlijke kenmerken van de kerk worden aangetast, bereikt ook de kerkelijke gemeenschap haar grens. Maar zolang gemeenten gezamenlijk willen leven onder het gezag van Gods Woord en zich gebonden weten aan de gereformeerde belijdenis, behoort de eerste vraag niet te zijn hoe

verschillen kunnen worden beslecht, maar hoe de gemeenschap van de kerk bewaard kan blijven.

Perspectief

Vanuit deze bezinning kunnen enkele uitgangspunten worden geformuleerd die richting geven aan de verdere bezinning op de toekomst van de Christelijke Gereformeerde Kerken. Zij vormen geen uitgewerkt kerkordelijk model, maar een kader voor verdere uitwerking.
In de eerste plaats blijft de gezamenlijke binding aan de Heilige Schrift en de gereformeerde belijdenis de onopgeefbare grondslag van de kerkelijke gemeenschap. Iedere vorm van differentiatie verliest haar legitimiteit wanneer deze gemeenschappelijke basis wordt losgelaten.
In de tweede plaats behoort de kerk zichtbaar één te blijven in de zaken die haar wezen raken. De gezamenlijke bediening van Woord en sacrament, de opleiding van dienaren van het Woord, de missionaire en diaconale roeping van de kerk en de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het belijden behoren daarom gemeenschappelijk gestalte te krijgen.
In de derde plaats vraagt de katholiciteit van de kerk om een zorgvuldig onderscheid tussen de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het kerkverband en de verantwoordelijkheid die primair bij plaatselijke gemeenten ligt. Niet iedere plaatselijke praktijk behoeft automatisch de gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle kerken te worden, zolang de gezamenlijke confessionele basis behouden blijft en de kerkelijke gemeenschap daadwerkelijk wordt geoefend.
In de vierde plaats behoort kerkelijke besluitvorming niet uitsluitend te worden beoordeeld op haar formele rechtsgeldigheid, maar ook op haar vermogen de gemeenschap van de kerk daadwerkelijk te dienen. Juist bij ingrijpende vragen die raken aan het verstaan van Schrift, belijdenis en kerk-zijn zal daarom steeds moeten worden gezocht naar een zo breed mogelijke geestelijke overeenstemming, zodat besluiten niet alleen rechtskracht bezitten, maar ook werkelijk door de kerken kunnen worden gedragen.
Uiteraard kan dit rapport geen nieuw kerkordelijk model ontwerpen. Het wil een richting wijzen. De huidige crisis vraagt niet allereerst om een keuze tussen uniformiteit of uiteengaan, maar om een hernieuwde bezinning op de wijze waarop de gemeenschap van de kerk gestalte krijgt. De gereformeerde katholiciteit nodigt uit niet te beginnen bij de verschillen, maar bij de gemeenschap die Christus reeds heeft gegeven; niet bij de organisatie, maar bij de kerk als geloofsartikel; niet bij de vraag hoe een meerderheid haar gelijk vorm geeft, maar hoe de kerken gezamenlijk kunnen volharden in de gemeenschap van de heiligen. Vanuit dat uitgangspunt kan vervolgens worden gezocht naar kerkelijke vormen die recht doen aan zowel de eigenheid van verschillende stromingen als aan het katholieke karakter van de kerk.

8. Noodzaak van verzoening

De voorgaande hoofdstukken hebben laten zien dat de huidige crisis binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken uiteindelijk niet alleen een kerkordelijk of bestuurlijk vraagstuk is. Zij raakt het verstaan van de kerk zelf. Wanneer de kerk haar oorsprong vindt in het vergaderende werk van Christus en haar eenheid een gave van Hem is, kan ook de weg uit deze crisis niet uitsluitend worden gezocht in organisatorische veranderingen. Kerkordelijke aanpassingen kunnen noodzakelijk zijn en nieuwe vormen van kerkelijk samenleven kunnen behulpzaam blijken, maar zij blijven middelen. De vraag is uiteindelijk of de kerk bereid is haar eigen leven opnieuw te verstaan vanuit haar belijdenis dat Christus Zijn kerk vergadert, beschermt en onderhoudt.

Daarom begint iedere weg naar herstel met verootmoediging. De gereformeerde belijdenis leert dat de kerk leeft uit Gods genade alleen. Dat geldt niet slechts voor individuele gelovigen, maar evenzeer voor de kerk als gemeenschap. Waar verdeeldheid is ontstaan, past daarom niet allereerst de vraag wie gelijk heeft gekregen, maar de bereidheid gezamenlijk onder het oordeel van Gods Woord te gaan staan. Niet omdat waarheid onbelangrijk zou zijn, maar omdat niemand de waarheid als persoonlijk bezit kan opeisen. Alleen waar de kerk zich gezamenlijk laat gezeggen door de Schrift ontstaat ruimte om opnieuw naar elkaar te luisteren.

Vanuit deze verootmoediging kan ook het herstel van vertrouwen worden gezocht. De afgelopen jaren hebben diepe sporen getrokken. Over en weer zijn motieven in twijfel getrokken en woorden gesproken die de onderlinge gemeenschap hebben beschadigd. Daardoor is niet alleen verschil van inzicht ontstaan, maar ook onzekerheid over de bereidheid om gezamenlijk verantwoordelijkheid te dragen voor het leven van de kerk. Herstel van vertrouwen vraagt daarom meer dan wederzijdse verdraagzaamheid. Het vraagt de bereidheid elkaar opnieuw te ontmoeten als broeders en zusters die gezamenlijk willen leven onder het gezag van Christus.

Deze houding vraagt tevens om wederzijdse zelfbeperking. Kerkelijke gemeenschap vraagt dat gemeenten niet uitsluitend vragen welke ruimte zij zelf verlangen, maar ook welke verantwoordelijkheid zij dragen voor de gemeenschap van het geheel. Evenzeer vraagt zij dat kerken elkaar niet zonder meer verantwoordelijk houden voor iedere plaatselijke ontwikkeling, maar zorgvuldig onderscheiden welke verantwoordelijkheid gezamenlijk wordt gedragen en welke verantwoordelijkheid in de eerste plaats bij de plaatselijke gemeente ligt. Juist waar deze onderscheiding zorgvuldig wordt geoefend, kan ruimte ontstaan om verschillen te dragen zonder dat de gemeenschap onmiddellijk wordt verbroken.

Juist daarom verdienen tekenen van blijvende gemeenschap die in de huidige situatie zichtbaar zijn bijzondere aandacht. Zij nemen de ernst van de crisis niet weg, maar laten zien dat binnen de kerk nog steeds gezocht wordt naar wegen waarop de gemeenschap behouden kan blijven. Dat maakt duidelijk dat de ecclesiologische benadering die in dit rapport is ontwikkeld niet slechts een theoretische mogelijkheid is, maar ook daadwerkelijk wordt beoefend.

We volstaan hier met het voorbeeld van het curatorium van de Theologische Universiteit Apeldoorn. Ondanks de diepe verdeeldheid binnen het kerkverband heeft het curatorium, waarin de breedte van de Christelijke Gereformeerde Kerken vertegenwoordigd is, uitgesproken zo lang mogelijk gezamenlijk te willen blijven functioneren ten dienste van de gehele kerk. Daarbij is bewust gekozen de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de toelating, vorming en beroepbaarstelling van toekomstige dienaren van het Woord te blijven dragen. Tegelijk heeft het curatorium uitgesproken dat de verantwoordelijkheid voor de gemeente waarin een kandidaat uiteindelijk dient, bij de kerken zelf ligt. Daarmee wordt een belangrijk onderscheid zichtbaar tussen de gezamenlijke verantwoordelijkheid van het kerkverband en de verantwoordelijkheid die primair door de plaatselijke kerken wordt gedragen. Zonder de inhoudelijke verschillen te ontkennen, wordt de gemeenschap op die wijze zo lang mogelijk geoefend.

De voorgaande hoofdstukken hebben betoogd dat de gereformeerde belijdenis geen tegenstelling kent tussen waarheid en eenheid. De kerk is geroepen beide te bewaren. Dat betekent enerzijds dat de gezamenlijke binding aan Schrift en gereformeerde belijdenis niet kan worden gerelativeerd. Anderzijds betekent het dat de gemeenschap van de kerk niet lichtvaardig mag worden prijsgegeven wanneer gemeenten zich gezamenlijk aan die belijdenis gebonden weten, ook wanneer zij over de toepassing daarvan op onderdelen verschillend oordelen. Daarom ligt de centrale vraag voor de Christelijke Gereformeerde Kerken niet uitsluitend in de keuze tussen handhaving van de bestaande situatie of institutionele scheiding. De wezenlijke vraag

is of het mogelijk is de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor Schrift, belijdenis en de wezenlijke kenmerken van de kerk te behouden, terwijl tegelijk ruimte wordt gevonden voor een onderscheiden verantwoordelijkheid ten aanzien van plaatselijke kerkelijke praktijken.
In dat licht heeft dit rapport geen nieuw kerkordelijk model willen ontwerpen. Het heeft willen onderzoeken welke uitgangspunten de gereformeerde ecclesiologie biedt voor de huidige situatie. De centrale overtuiging is dat de gemeenschap van de kerk niet het resultaat is van organisatorische eenheid, maar haar oorsprong vindt in het vergaderende werk van Christus. Daarom verdient iedere mogelijkheid om die gemeenschap te bewaren serieuze overweging, voordat wordt geconcludeerd dat blijvende scheiding onvermijdelijk is.
De Heidelbergse Catechismus belijdt dat de Zoon van God Zich uit het gehele menselijke geslacht een gemeente vergadert, beschermt en onderhoudt, uitverkoren tot het eeuwige leven en door Zijn Geest en Woord verenigd in de eenheid van het ware geloof. Die belijdenis behoort ook het uitgangspunt te zijn voor de verdere bezinning van de kerken. Zij herinnert ons eraan dat de kerk uiteindelijk niet ons werk is, maar het werk van Christus Zelf. Daarom zal iedere toekomstige kerkordelijke inrichting uiteindelijk moeten worden beoordeeld naar de mate waarin zij dienstbaar is aan Zijn werk: het vergaderen, beschermen en onderhouden van Zijn kerk.

9. Katholiciteit als geestelijke oefening

De voorgaande hoofdstukken hebben laten zien dat de huidige crisis binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken uiteindelijk niet alleen vragen oproept over afzonderlijke besluiten of over de inrichting van het kerkverband. Zij confronteert de kerken met een fundamentelere vraag: wat betekent het om de ene heilige, algemene christelijke kerk te belijden? De beantwoording van die vraag zal niet alleen richting geven aan de oplossing van de huidige crisis, maar ook aan de wijze waarop de kerken hun roeping in de toekomst verstaan.
Die vraag stelt iedere gemeente en iedere ambtsdrager persoonlijk en gezamenlijk voor Gods aangezicht. Zijn wij bereid de gemeenschap van de kerk zo lang mogelijk te bewaren waar de gezamenlijke binding aan Schrift en gereformeerde belijdenis aanwezig blijft? Kunnen wij onderscheiden tussen datgene waarvoor wij gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen en datgene waarvoor plaatselijke kerken zelf verantwoordelijk zijn? En zijn wij bereid bij ingrijpende vragen niet slechts te streven naar een besluit dat formeel juist is, maar naar een weg die de gemeenschap van de kerk werkelijk dient?
Deze vragen doen aan alle gemeenten hetzelfde appel. Gemeenten die ruimte zoeken voor nieuwe ontwikkelingen zullen zich steeds moeten afvragen of vernieuwing zich laat gezeggen door de gezamenlijke wijsheid van de kerken en werkelijk dienstbaar is aan de opbouw van het lichaam van Christus. Gemeenten die zich grote zorgen maken over deze ontwikkelingen staan voor de vraag of iedere afwijking van de eigen praktijk noodzakelijkerwijs de gemeenschap verbreekt, of dat onderscheiden moet worden tussen wat de kern van de gereformeerde belijdenis raakt en wat, hoe ingrijpend ook, binnen de gemeenschap van de kerk gedragen kan worden. Katholiciteit vraagt van niemand minder dan van de ander; zij roept allen op tot dezelfde gehoorzaamheid.

Juist daarom vraagt de huidige situatie om de beoefening van een evangelische deugd die in tijden van conflict gemakkelijk verloren gaat: de verdraagzaamheid. Daarmee wordt niet bedoeld dat verschillen worden gebagatelliseerd of dat waarheid ondergeschikt wordt gemaakt aan vrede. Verdraagzaamheid begint juist met het serieus nemen van de overtuiging van de

ander. Zij vraagt dat wij bereid zijn te luisteren voordat wij oordelen, dat wij elkaar recht doen in de weergave van elkaars overtuigingen, dat wij geduld oefenen waar de weg niet direct zichtbaar is en dat wij de gemeenschap niet loslaten zolang Christus haar nog bijeenhoudt. Zij is geen zwakte, maar een vorm van geestelijke kracht.

De grond voor deze verdraagzaamheid ligt niet in een verlangen conflicten te vermijden, maar in het handelen van Christus Zelf. De kerk leeft uit Zijn lankmoedigheid, Zijn geduld en Zijn trouw. Wie leeft van de verdraagzaamheid van Christus, kan de ander niet lichtvaardig loslaten. Juist daarom is verdraagzaamheid geen uitstel van noodzakelijke beslissingen, maar een geestelijke oefening waardoor de kerk ruimte houdt om gezamenlijk te onderscheiden wat de Heere van haar vraagt.

Daarbij komt dat ook kerkelijke conflicten een eigen dynamiek hebben. Wanneer verschillen langer voortduren, groeien niet alleen de inhoudelijke overtuigingen uiteen, maar ook de onderlinge beleving. Er ontstaan eigen verbanden, eigen ontmoetingen, eigen gewoonten en uiteindelijk ook een eigen identiteit. Daardoor wordt de afstand steeds groter en wordt de weg terug steeds langer. De geschiedenis van de kerk laat zien hoe gemakkelijk tijdelijke verwijdering blijvende verdeeldheid wordt. Juist daarom vraagt wijsheid niet alleen om het eerlijk benoemen van verschillen, maar ook om grote terughoudendheid ten aanzien van iedere stap die de onderlinge afstand verder vergroot.

Dat betekent niet dat de kerk de werkelijkheid moet ontkennen. De verschillen die de afgelopen jaren zichtbaar zijn geworden zijn reëel en vragen om een eerlijke kerkelijke beoordeling. Maar juist wanneer verschillen aan het licht zijn gekomen, ligt de uitdaging erin daarvoor ruimte te vinden zonder de gemeenschap verder te verbreken dan strikt noodzakelijk is. Gereformeerde katholiciteit zoekt daarom niet naar een kunstmatige eenheid waarin verschillen worden toegedekt, maar evenmin naar een snelle institutionele scheiding waarin iedere spanning definitief wordt vastgelegd. Zij zoekt naar een weg waarop waarheid en gemeenschap beide worden geëerbiedigd.

Misschien is dat wel de belangrijkste les die de huidige crisis de kerken kan leren. Katholiciteit is niet alleen een eigenschap die de kerk belijdt, maar een deugd die zij moet beoefenen. Zij vraagt van de kerk de bereidheid langer met elkaar op te trekken dan op grond van menselijke voorkeur vanzelfsprekend is. Zij vraagt om de moed verschillen eerlijk onder ogen te zien én om de liefde die weigert de ander eerder los te laten dan waartoe gehoorzaamheid aan Christus werkelijk dwingt.

In die overtuiging leggen wij dit rapport aan de kerken voor. Wij doen dat in het besef dat geen rapport de weg van de kerk kan bepalen. Dat kan alleen gebeuren waar de kerk zich gezamenlijk laat gezeggen door Gods Woord, zich laat vormen door de gereformeerde belijdenis en zich oefent in de deugden die het evangelie zelf voortbrengt: nederigheid, waarheid, liefde, geduld en verdraagzaamheid. Juist op die weg mag de kerk verwachten dat Christus, die haar door alle eeuwen heen heeft vergaderd, ook vandaag de weg zal wijzen waarop Zijn gemeenschap bewaard blijft.

Gebruikte bronnen

- Bavinck H. *De katholiciteit van christendom en kerk. Rede bij de overdracht van het rectoraat aan de Theologische School te Kampen op 18 december 1888.* Kampen: J.H. Bos; 1888.
- Davis, James Calvin. *Forbearance: A Theological Ethic for a Disagreeable Church.* Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2017.
- Deputaten eenheid gereformeerde belijders (DEGB). *Rapport deputaten eenheid gereformeerde belijders. Christelijke Gereformeerde Kerken; 2024.* In het bijzonder hoofdstuk 5 en bijlage 2: 'Regeling voor het gestalte geven aan eenheid met andere kerken in Nederland.'
- Deputaten eenheid gereformeerde belijders (DEGB). *Bidden om eenheid – een geestelijke weg.* De Wekker. 2026;(1):11.
- Den Heijer M. *Verbind je ook met de heiligen búíten je eigen cirkel.* Reformatorisch Dagblad. 12 juli 2025.
- Generale synode Christelijke Gereformeerde Kerken. *Acta van de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland Dordrecht/Nunspeet, 14 juni 2019 – 11 mei 2022.* Veenendaal: Christelijke Gereformeerde Kerken; 2022. In het bijzonder artikel 36 en het rapport van Deputaten eenheid gereformeerde belijders (DEGB): *De impasse en drie oplossingsrichtingen.*
- Kieviet J.M.J. *De Afscheiding van 1834: oprecht begonnen maar inmiddels failliet?* Protestants Nederland. 2021;142:30–34.
- Schrotenboer P.G. *Catholicity and Secession: A Dilemma?* Kampen: Kok; 1992.
- Van Vlastuin, W. *Katholiek vandaag: Een gereformeerd gesprek over katholiciteit.* Apeldoorn: De Banier, 2017.
- *'Zoek eerst het Koninkrijk van God'. Een weg terug uit de impasse.* Rapport van de commissie kerk-zijn. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, 2023.
- Zoeken naar kerkelijke eenheid. Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, 2003.

Verantwoording

Bij het schrijven van dit rapport is gebruikgemaakt van een taalmodel ter ondersteuning van het redactionele schrijfproces en ter verbetering van de leesbaarheid van de tekst.